

Тема 2.6. Елементи теорії відносності та математичної статистики

2.6.1. Поняття про математичну статистику та її методи

Математична статистика — розділ математики та інформатики, в якому на основі дослідних даних вивчаються імовірнісні закономірності масових явищ. Основними задачами математичної статистики є статистична перевірка гіпотез, оцінка розподілу статистичних імовірностей та його параметрів, вивчення статистичної залежності, визначення основних числових характеристик випадкових вибірок, якими є: вибіркове середнє, вибіркові дисперсії, стандартне відхилення. Прикладом перевірки таких гіпотез є з'ясування питання про те, змінюється чи не змінюється виробничий процес з часом. Прикладом оцінки параметрів є оцінка середнього значення статистичної змінної за дослідними даними. Для вивчення статистичної залежності використовують методи теорії кореляції. Загальні методи математичної статистики є основою теорії похибок.

Математична статистика широко використовує методи теорії ймовірностей для вибудови і перевірки математичних моделей. Її методи розширюють можливості наукового передбачення і раціонального прийняття рішення багатьох задач, де суттєві параметри не можуть бути з'ясовані чи контрольовані з достатньою точністю.

До основних **завдань** математичної статистики можна віднести наступні великі класи задач:

встановлення законів розподілу різних випадкових змінних, одержаних у результаті статистичного спостереження; перевірка статистичних гіпотез; оцінка невідомих параметрів різних розподілів.

Методи математичної статистики широко застосовують в організації виробництва, радіотехніці, військовій справі, теорії автоматичного керування, біології, економіці, статистичній фізиці, зоряній астрономії тощо.

Математичну статистику використовують також при розв'язанні теоретичних і практичних задач кібернетики. Порівняно новим напрямом розвитку математичної статистики є послідовний аналіз та загальна теорія статистичних рішень, яка тісно пов'язана з теорією ігор.

Першим етапом будь-якого дослідження є **збирання інформації**, а саме, статистичне спостереження.

Статистичне спостереження – це спланований, науково організований збір масових даних про соціально-економічні явища та процеси.

Прикладами статистичних спостережень можуть бути: щоденний облік відвідування; облік успішності за семестр; перепис населення; анкетування; перелік релігійних громад країни; обстеження фінансової діяльності інвестиційної компанії; реєстрація шлюбів у загсах; опитування окремих учасників презентації; облік числа зареєстрованих злочинів; реєстрація рівня цін на сільськогосподарські продукти; телефонне опитування та інші.

Найпоширенішим серед видів статистичних спостережень є вибіркове спостереження. У процесі вибіркового спостереження вивчається лише частина сукупності, відібрана спеціальним методом, яка називається вибіркою. Всю сукупність, з якої роблять вибірку називають генеральною сукупністю. Число об'єктів генеральної сукупності і вибірки називають відповідно обсягом генеральної сукупності і обсягом вибірки.

Приклад 2.6.1.

Якщо із 1000 деталей відібрано для обстеження 100 деталей, то обсяг генеральної сукупності $N = 1000$, а обсяг вибірки $n = 100$.

У результаті статистичного спостереження отримують матеріал, який характеризує окремі елементи сукупності. Після зведення і групування статистичних даних для найбільш раціонального та наукового вигляду їх результатів використовують статистичні таблиці.

Статистичні таблиці мають підмет і присудок. Статистичний підмет – це перелік окремих об’єктів або груп об’єктів. Статистичний присудок – це ті ознаки або показники, які характеризують статистичний підмет.

У таблицях інформація подається компактно, у зручній для порівняння та аналізу формі. Вид таблиці залежить від мети та особливостей об’єкта дослідження, обсягу наявної інформації.

Ряди розподілу

Нехай із генеральної сукупності зроблено вибірку, причому x_1 спостерігалось n_1 раз, $x_2 - n_2$ раз, $x_3 - n_3$ раз, ... , $x_m - n_m$ і $n_1+n_2+\dots+n_m=N$ – обсяг вибірки. Значення x_1, x_2, \dots, x_m називаються варіантами, послідовність варіант записаних в зростаючому (спадному) порядку, – варіаційним рядом. Числа спостережень n_1, n_2, \dots, n_m називають частотами, а їх відношення до обсягу вибірки $\frac{n_1}{N} = p_1; \frac{n_2}{N} = p_2; \dots, \frac{n_m}{N} = p_m$ – відносними частотами.

Відзначимо, що сума відносних частот дорівнює одиниці:

$$p_1 + p_2 + \dots + p_m = \frac{n_1}{N} + \frac{n_2}{N} + \dots + \frac{n_m}{N} = \frac{n_1 + n_2 + \dots + n_m}{N} = \frac{N}{N} = 1.$$

Таблиця яка встановлює зв’язок між рядом варіант і відповідними частотами називається частотною (таблицею), або **статистичним розподілом**.

Таблиця 2.6.1

x_i	x_1	x_2	...	x_m
n_i	n_1	n_2	...	n_m

Статистичний розподіл можна задати у вигляді послідовності інтервалів і відповідних їм частот.

Приклад 2.6.2. Перейти від частот до відносних частот у такому розподілі вибірки обсягом $N = 20$.

Варіанта x_i	2	6	12
Частота n_i	3	10	7

Розв'язання

Знайдемо відносні частоти:

$$p_1 = \frac{3}{20} = 0,15; \quad p_2 = \frac{10}{20} = 0,50; \quad p_3 = \frac{7}{20} = 0,35.$$

Тому одержимо такий розподіл:

Варіанта x_i	2	6	12
Відносна частота p_i	0,15	0,50	0,35

Для графічного зображення статистичного розподілу використовуються полігони і гістограми.

Для побудови полігона на осі ОХ відкладають значення варіант x_i , на осі ординат – значення частот n_i .

Точки $(x_i; n_i)$ з'єднують відрізками прямих і одержують полігон частот.

Для прикладу 2.6.2 на рис. 2.6.1 побудовано полігон частот, а на рис. 2.6.2 побудовано полігон відносних частот.

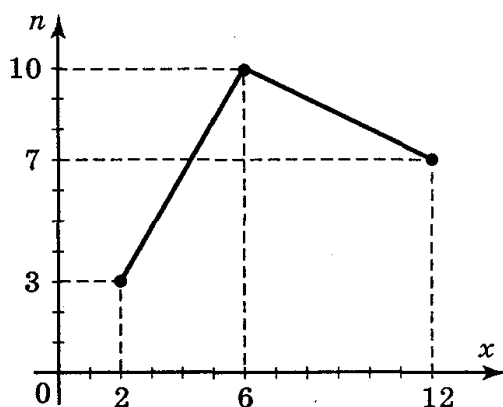

Рис. 2.6.1

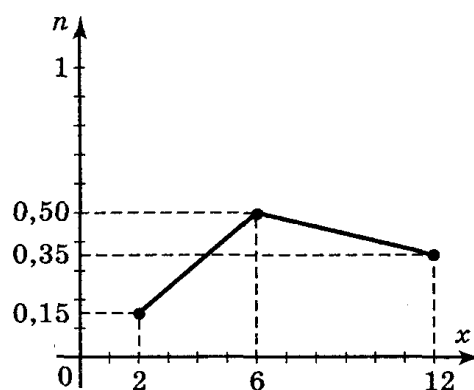

Рис. 2.6.2

Вибірка характеризується центральними тенденціями: **середнім значенням, модою і медіаною**. Дано означення кожній з них. Середнім значенням вибірки називається середнє арифметичне всіх її значень:

$$\bar{x} = \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_n}{n}, \text{ або } \bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i$$

(\sum – знак суми – “сигма” велика).

Мода вибірки – те її значення, яке трапляється найчастіше. Позначається *Mo*. **Медіана вибірки** – це число, яке “поділяє” “навпіл” упорядковану сукупність усіх значень вибірки, тобто середня величина змінюваної ознаки, яка міститься в середині ряду, розміщеного в порядку зростання або спадання ознаки. Позначається *Me*.

Приклад 2.6.3

Нехай дано вибірку 2, 3, 4, 4, 6, 6, 6, 7, 7, 8. Знайдемо центральні тенденції вибірки.

Розв’язання

Мода даної вибірки $Mo = 6$, бо число 6 зустрічається найчастіше.

Середнє значення вибірки:

$$\bar{x} = \frac{2+3+4+4+6+6+6+7+7+8}{10} = \frac{53}{10} = 5,3.$$

Медіана даної вибірки $Me = 6$, бо вибірка має парне число значень і її медіана дорівнює півсумі двох її середніх значень:

$$Me = \frac{6+6}{2} = 6.$$

Приклад 2.6.4.

Розглянемо вибірку 0, 0, 1, 1, 3, 3, 3, 5; $n = 8$, $\bar{x} = 2$.

Знайдемо відхилення $x_i - \bar{x}$ кожного значення x_i від середнього значення \bar{x} .

Результати занесемо в таблицю 2.6.2.

Таблиця 2.6.2

Значення x	Середнє арифметичне \bar{x}	Відхилення $x_i - \bar{x}$
0	2	-2
0	2	-2
1	2	-1
1	2	-1
3	2	1
3	2	1
3	2	1
5	2	3
$\sum_{i=1}^8 x_i = 16$	$\sum_{i=1}^8 \bar{x} = 16$	$\sum_{i=1}^8 (x_i - \bar{x}) = 0$

Сума всіх відхилень дорівнює 0.

Для будь-якої вибірки $\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x}) = 0$, тому в статистиці користуються іншим показником – середнім квадратичним відхиленням, який знаходиться так: усі відхилення підносяться до квадрата; знаходять середнє арифметичне цих квадратів, із знайденого середнього арифметичного добувають квадратний корінь. Середнє квадратичне відхилення позначається грецькою буквою σ (“сигма” мала):

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}.$$

σ^2 в статистиці називають дисперсією.

Приклад 2.6.5.

Знайдемо середнє квадратичне відхилення значень вибірки: 5, 8, 10, 12, 17, 20.

Розв'язання

Знаходження середнього квадратичного подано в таблиці 2.6.3

Таблиця 2.6.3

Значення x	Середнє арифметичне \bar{x}	Відхилення $x_i - \bar{x}$	Квадрат відхилення $(x_i - \bar{x})^2$	Квадратич не відхилення σ
5		-7	49	
8		-4	16	
10		-2	4	
12		0	0	
17		5	25	
20		8	64	
$\sum_{i=1}^6 x_i = 72$	$\bar{x} = \frac{72}{6} = 12$	$\sum_{i=1}^6 (x_i - \bar{x}) = 0$	$\sum_{i=1}^6 (x_i - \bar{x})^2 = 158$	$\sigma = \sqrt{\frac{158}{6}} \approx 5,13$

Якщо вибірку задано статистичним рядом, то

$$\bar{x} = \frac{n_1 x_1 + n_2 x_2 + \dots + n_m x_m}{n}, \text{ або } \bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^m n_i x_i ;$$

$$\sigma = \sqrt{\frac{n_1 (x_1 - \bar{x})^2 + n_2 (x_2 - \bar{x})^2 + \dots + n_m (x_m - \bar{x})^2}{n}} \text{ або } \sigma = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n n_i (x_i - \bar{x})^2} .$$

Приклад 2.6.6.

Для статистичного ряду знайти \bar{x} та σ .

x_i	-1	0	3	5	8
n_i	2	1	4	2	1

Розв'язання

Обсяг вибірки $n = 10$.

Середнє значення вибірки: $\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^m n_i x_i = \frac{2 \cdot (-1) + 4 \cdot 3 + 2 \cdot 5 + 1 \cdot 8}{10} = 2,8.$

Середнє квадратичне відхилення значень:

$$\sigma = \sqrt{\frac{(-1 - 2,8)^2 \cdot 2 + (0 - 2,8)^2 \cdot 1 + (3 - 2,8)^2 \cdot 4 + (5 - 2,8)^2 \cdot 2 + (8 - 2,8)^2 \cdot 1}{10}} =$$
$$\sqrt{\frac{14,44 \cdot 2 + 7,84 \cdot 1 + 0,04 \cdot 4 + 4,84 \cdot 2 + 27,04 \cdot 1}{10}} = \sqrt{\frac{73,6}{10}} = \sqrt{7,36} \approx 2,71.$$

Контрольні запитання

1. Чим займається наука «Статистика»?
2. Які засоби наочного зображення інформації в статистиці ви знаєте?
3. Як побудувати полігон?
4. У чому полягає основне завдання математичної статистики?